

Потоцька І.С., Рисинець Т.П., Лойко Л.С., Демяненко А.А.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ КІБЕРБУЛІНГУ У СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ

В статті описується одна із найгостріших проблем взаємодії дитини з інтернетом як небезпека зіткнення з нападами, які називають кібербулінгом. Кібербулінг – це новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо. Вже давно спілкування в інтернет-середовищі стало невіддільною частиною життя сучасного підлітка. Проблема полягає в тому, що це може нести в собі певні небезпеки про які дорослий може і не підозрювати. Дана тема є досить актуальною і в наш час існує велика потреба в дослідженні даного явища. Метою даного дослідження є вивчення психологічних особливостей прояву кібербулінгу у сучасних школярів. В зв'язку з відсутністю методів для дослідження цього явища був створений авторський опитувальник причетності до кібербулінгу. В роботі розкрито психологічний зміст поняття, ролі притаманні ситуаціям кібербулінгу, типи поведінки переслідувача, а також риси притаманні переслідувачу, жертві та свідку кібербулінгу. В результатах дослідження описуються результати теоретико-емпіричних досліджень психологічних особливостей прояву кібербулінгу у сучасних школярів в залежності від віку та статі. В ході дослідження виявлено, що кібербулінг як негативне явище найчастіше зустрічається серед учнів старших класів. Також емпірично доведено відмінності у проявах кібербулінгу учнів залежно від їх статі.

Ключові слова: кібербулінг, ролі кібербулінгу, типи поведінки агресора, школярі, поведінка переслідувача, поведінка жертви, поведінка свідка.

Постановка проблеми. Вже давно спілкування в інтернет-середовищі стало невіддільною частиною життя сучасного підлітка. Проблема полягає в тому, що це може нести в собі певні небезпеки про які дорослий може і не підозрювати. Дана тема є досить актуальною і в наш час існує велика потреба в дослідженні даного явища. Кібербулінг – це новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо [7, с.276].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище кібербулінгу, проявляється в різноманітних поведінкових проявах. В найменшому своєму прояві знаходяться жарти, насмішки, пісні або ж картинки, які навіть неможливо розпізнати як булінг. На іншій ж, радикальній стороні це психологічний

віртуальний терор, який завдає непоправної шкоди, знижує самооцінку підлітка, робить його емоційно пригніченим і навіть може призводити до суїцидальних спроб, що набуває особливої актуальності у зв'язку з актуалізацією проблеми депресивних розладів [6]. В зв'язку з цим виділили термін «булінг», тобто загибель людини внаслідок булінгу [1, с.26]. Психологічні особливості прояву та причини агресивності сучасних школярів питання достатньо вивчене а явище кібербулінгу розкрито у сучасній психологічній науковій літературі ще недостатньо [3;4;5;8;9].

Зацікавленість цим питанням з'явилась наприкінці ХХ століття і на пряму пов'язана з появою та поширенням користування інтернетом. Однією з перших заговорила про кібербулінг Ненсі Віллард – автор книг «Кіберзалякування і кіберпогрози: відповідь на виклик соціальної жорстокості» і «Кібербезпечні діти», директор Центу безпечного і відповідального користування інтернетом. Також неоціненний вклад внесли Робін Ковальські, С'юзан Лімбер, Патриція Агатстон та інші.

Метою даного наукового дослідження є вивчення поширеності та психологічних особливостей прояву кібербулінгу у сучасних школярів.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

1. Провести теоретичне дослідження вивчення явища кібербулінгу в сучасній науковій літературі;
2. Створити авторський опитувальник задля емпіричного дослідження кібербулінгу сучасних школярів;
3. Емпірично дослідити основні ролі та типи поведінки агресора в ситуації кібербулінгу;
4. Провести порівняльну характеристику психологічних особливостей прояву кібербулінгу між учнями 6 та 11 класів;
5. Порівняти психологічні особливості прояву кібербулінгу серед учнів залежно від статі.

Опитувальник причетності до кібербулінгу був створений на основі адаптованої анкети розробленої Джастіном Патчем та Саміром Хінджом. Анкета дала можливість розподілити учасників кібербулінга за 3 основними ролями, які може виконувати дитина: жертва, переслідувач, свідок. Також була використана класифікація Ненсі Віллард, яка дозволяє виділити 8 видів поведінки переслідувача по відношенню до жертви.

Авторський опитувальник складається з 15 запитань. На деякі з них можна обрати 2 відповіді. Кожне з питань дозволяє отримати інформацію про те чи потрапляв обстежуваний в ситуації кібербулінгу, на скільки часто, яку з ролей він переважно виконував і яка з форм поведінки йому була більш притаманна в ситуаціях переслідування.

Вклад основного матеріалу і результатів дослідження. Дослідження психологічних особливостей прояву кібербулінгу проводилося серед учнів 6-их та 11-их класів Загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів. Саме така вибірка дає

зможу дослідити психологічні особливості у проявах кібербулінгу у різні періоди навчання у школі.

Обсяг обстежуваної вибірки становить 72 особи (з 12 до 17 років). З загальної кількості вибірки: учнів 6 класу - 36 осіб (17 хлопців та 19 дівчат); та учнів 11 класу - 36 осіб (18 юнаків і 18 юнок).

Емпіричне дослідження складалося з наступних етапів:

На першому етапі дослідження проводилось вивчення психологічних особливостей прояву кібербулінгу в учнів шостих класів. Результати одразу було підраховано та представлено залежно від статі опитуваних, адже вже на підготовчому етапі за допомогою спостереження було помічено що ролі які відіграють хлопці та дівчата в підлітковому кібербулінгу значно різняться.

На другому етапі дослідження анкетування було проведено в учнів 11 класів. Результати дослідження кібербулінгу залежно від ролі яку вони в ньому відіграють також представлено залежно від статі опитуваних.

На третьому етапі дослідження було досліджено типи поведінки агресора в ситуаціях кібербулінгу.

На четвертому етапі – виявити індивідуальні відмінності вибірки за запитаннями анкети.

Перед тим як представити результати емпіричного дослідження потрібно охарактеризувати кожну з ролей яку можуть відігравати школярі під час кібербулінгу.

1. Переслідувач – людина імпульсивна, яка прагне головувати над усіма, щоб її всі слухалися і боялися, агресивно налаштована не лише до ровесників, але й до дорослих(батьків, учителів); не вміє співчувати, фізично сильніша за «потенційну жертву».

2. Жертва – людина замкнена, вразлива і сором'язлива, яку легко налякати, невпевнена у собі, дуже за все переживає, має занижену самооцінку, депресивна, часто думає про суїцид, не має близьких друзів, більше спілкується з дорослими, ніж з ровесниками, фізично слабша за «агресора».

3. Свідок – людина, якій дуже цікаво переглянути (в деяких випадках і зафіксувати) процес цькування та знущання однієї людини над іншою [2, с.81].

Результати дослідження проявів кібербулінгу в учнів шостого класу представлені на рис. 1.

За результатами представленими на рисунку можна свідчити що кібербулінг не є широко поширеною практикою у сучасних підлітків. Лише 50% дівчат та 45% хлопців знають з власного досліду що таке кібербулінг у шостому класі. Інші учні які мали контакт з проявами кібербулінгу найчастіше були в ролі або жертви або переслідувача. Дуже незначний відсоток були свідками цього явища.

Дещо відрізняється відсотковий розподіл у ролі переслідувача серед хлопців та дівчат. Такі відмінності не є емпірично значущими але їх наявність, на нашу думку, пов'язана із пришвидшеним фізичним та психічним розвитком,

дозріванням дівчат в цьому віці (11-12 років) що і проявляється в їх домінуванні над однолітками чоловічої статті.

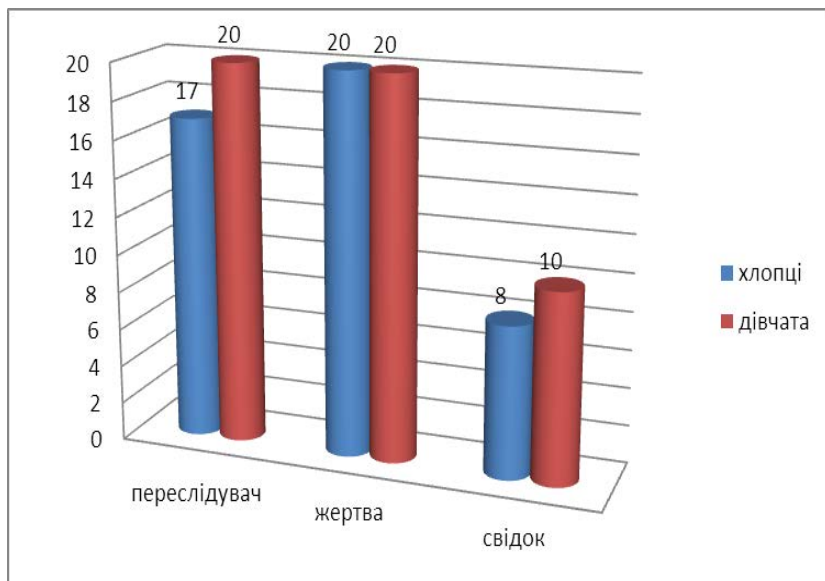

Рис.1. Результати дослідження кібербулінгу у % в учнів 6 класу за ролями: переслідувач, жертва, свідок кібербулінгу

На другому етапі було проведено дослідження проявів кібербулінгу в учнів 11 класу. Результати представлено на рисунку 2.

Порівнюючи результати представлені на рисунках 1 та 2 чітко прослідковується значне збільшення даних по всім трьом ролям. Якщо в 6-му класі лише 50% дівчат зіштовхувалися з проявами кібербулінгу то в 11-му класі таких дівчат уже 80%. У хлопців ситуація ще гірша, адже з 45% хлопців у 6-му класі ці данні стали абсолютними. Тобто кожен опитаний учень 11-го класу знає з власного досвіду що таке кібербулінг та відігравав у ньому одну із ролей.

У дівчат за рівнем прояву ролі розташовані на тих же місцях що і у шостому класі. Приблизно в однаковому співвідношенні вони відігравали ролі переслідувача та жертви. Але незначне переважання ролі жертви свідчить про фемінні якості дівчат такі як поступливість, боязкість, чутливість та тривожність.

У хлопців ситуація значно змінилася адже провідною роллю у одинадятикласників є роль свідка. Це проявляється у частому перегляді фільмів бойовиків, у популярності онлайн ігор в цій вибірці, де дуже часто можна зустріти спалахи агресії та бажання спостерігати за руйнуваннями. Також

учні шкіл полюбляють спостерігати за бійками однокласників або інших дітей часто записуючи це дійство на мобільні телефони та поширюючи їх в інтернеті.

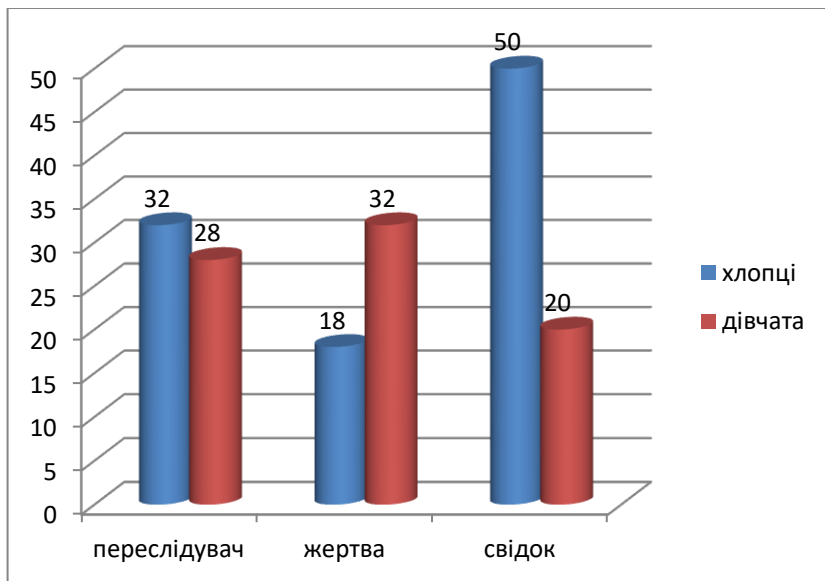

Рис. 2. Результати дослідження кібербулінгу у % в учнів 11 класу за ролями: переслідувач, жертва, свідок кібербулінгу

Сучасні психологи звертають велику увагу на саме цю роль сучасних школярів. Намагаються зрозуміти чому школярі готові спостерігати за бійкою та знущаннями над іншими однолітками. Звертаються до свідомості учнів намагаючись пробудити людяність, порядність та турботу про ближнього. У сучасній літературі розробили наступні правила поведінки для людей що стали свідками скоєння актів агресії над іншими.

Якщо ви стали очевидцем кібербулінгу, існує три типи правильної поведінки:

- 1) виступити проти булера (дати йому зрозуміти, що такі його дії оцінюються вами негативно);
- 2) підтримати жертву (особисто чи в публічному віртуальному просторі висловити думку про те, що кібербулінг — це погано; цим Ви надасте емоційну підтримку, так необхідну жертві);
- 3) повідомити дорослим про факт некоректної поведінки в кіберпросторі [2, с.95].

На другому місці у хлопців під час кібербулінгу проявляється роль переслідувача. У зв'язку із гормональними змінами а саме збільшенням чоловічих гормонів у хлопців зростає рівень їх агресивності, що проявляється у

частих бійках як виявах фізичної агресії та лайках нецензурною лексикою як вияв вербальної агресії. Вони імпульсивні. Бажають щоб їх чули і слухалися. Можуть бути агресивно налаштованими не лише на однолітків але і на дорослих людей.

На третьому етапі дослідження ми досліджували найбільш часті типи поведінки агресора в ситуаціях кібербулінгу. Результати представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати дослідження найбільш частих типів поведінки агресора в ситуаціях кібербулінгу

Типи кібербулінгу	Отримані результати у %
1. <i>Очорнення, поширення чуток</i> – розповсюдження принизливої неправдивої інформації з використанням комп’ютерних технологій.	25 %
2. <i>Образа, або флеймінг</i> – обмін короткими гнівними і запальними репліками між двома чи більше учасниками, використовуючи комунікаційні технології.	20 %
3. <i>Публічне розголошення особистої інформації</i> - поширення особистої інформації, наприклад, інтимних фотографій, фінансового стану, роду діяльності з метою образити або шантажувати.	15 %
4. <i>Відчуження (остракізм), ізоляція.</i>	12 %
5. <i>Кіберпереслідування</i> – Систематичне переслідування будь-кого, що супроводжується погрозами і домаганнями.	10 %
6. <i>Самозванство, втілення в певну особу</i> – навмисне видавання себе за іншу людину, використовуючи пароль жертви.	8 %
7. <i>Хепіслеппінг</i> - будь-які відеоролики, в яких записано реальні напади.	7 %
8. <i>Домагання</i> – найчастіше це залучення повторюваних образливих повідомлень, спрямованих на жертву з перевантаженням персональних каналів комунікації.	3 %

Як вже говорилося раніше, американські науковці Робін Ковальські, С’юзан Лімбер і Патріція Агатстон, на дослідження яких ми переважно спираємося в даному науковому дослідженні, виділили вісім типів поведінки,

характерних для кібербулінгу. В таблиці 1 представлені всі ці типи, а також відсоткова проявленість типів кібербулінгу у нашій вибірці.

Найбільш частим типом поведінки агресора (25%) у вибірці школярів є «очорнення, поширення чуток» – розповсюдження принизливої неправдивої інформації з використанням комп'ютерних технологій. Можливо, «популярність» саме цього типу поведінки пов'язана з неадекватною самооцінкою підлітка, який намагається за чужий рахунок її підняти.

Найменш проявленим серед інших (3%) є такий тип поведінки як «домагання, постійні виснажливі атаки» – найчастіше це залучення повторюваних образливих повідомлень, спрямованих на жертву (наприклад, сотні СМС-повідомлень на мобільний телефон, постійні дзвінки) з переважанням персональних каналів комунікації.

Велику увагу привертає «хепіслепінг» як тип поведінки, який проявляється у 7% учнів що обирають роль переслідувача. Цей тип поведінки, на нашу думку, є найбільш жорстоким і найменш гуманним.

На четвертому етапі нами було виявлено наступні індивідуальні відмінності у проявах кібербулінгу нашої вибірки школярів.

Юнаки 11 класу мають на найвищі показники по шкалі переслідувача в порівнянні з іншими учнями вибірки. 50% хлопців є потенційними жертвами кібербулінгу, адже в них відкриті особисті дані (номер телефону, адреса), в їх досвіді зустрічались ситуації переказування особистої інформації анонімам. 33% учнів 11 класу зіштовхувались в мережі зі спільнотами, що пропагують самогубство, тоді як в учнів 6 класу цей показник складає 16%. Жоден з учнів 6 класу не потрапляв в ситуацію створення фейкової сторінки з ціллю дошкулити комусь, тоді як половина учнів 11 класу зіштовхувалась з цим явищем. 50% юнаків 11 класу ставили лайки під записами з образливим змістом в чиясь адресу, натомість всі інші досліджувані одностайно відповіли «ні» на це запитання. Також 80% хлопців 11 класу були свідками ситуацій нападу на окрему людину в онлайн-грі. 70% учнів 11 класу пересилали без дозволу чужі повідомлення а в учнів 6 класу це явище виявилось майже відсутнім. 25% дівчат були жертвами систематичних анонімних дзвінків на телефон, серед хлопців такі ситуації не зустрічались.

Висновки. Проведено теоретичне дослідження проблеми кібербулінгу в сучасній науковій літературі. Виявлено, що кібербулінг не є достатньо висвітленою проблемою у сучасній психологічній науковій літературі. Кібербулінг – це новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо. Кібербулінг як негативне явище найчастіше зустрічається серед учнів старшої школи. Також емпірично доведено відмінності у проявах кібербулінгу учнів залежно від їх статті.

Література

1. Малишевський О.В. Пропедевтика інформаційної культури учнів на заняттях з трудового навчання і художньої праці: дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Інститут педагогіки АПН України. — К., 2007. — 315 с.
2. Медіакультура населення України: Інформ. бюл. Черв. 2008 / За ред. Л. А. Найдьоновой, О. Т. Баришпольця. — К., 2008. — 51 с.
3. Найдьонова Л.А. Гуманізація стосунків через подолання цькування в шкільній спільноті / Наук. студії із соц. та політ. психології: Зб. ст. / АПН України, Ін-т соц. та політ. психології. -- К.: Міленіум, 2007. - Вип. 17(20). — С. 157–166.
4. Посібник для батьків «Кібербулінг та дорослий контент: як вберегти дитину» [Електронний ресурс] / Режим доступу — <http://bezpeka.kyivstar.ua/materials/articles/article7>
5. Посібник про булінг «Булінг у школі: що потрібно знати»/Bullying in Schools: What You Need to Know» [Електронний ресурс]/Пола Лангана (Paul Langan) — Режим доступу — <http://kazkarka.com/books/posibnyk-pro-bulinh>
6. Пшук Н.Г., Потоцька І.С., Белов О.О. Деякі аспекти патоморфозу циркулярних депресивних розладів на сучасному етапі. – Запорозький медичинський журнал. 2017. Т. 19, № 3. С. 323-327.
7. Donegan R. Bullying and Кибербулінг: history, statistics, law, prevention and analysis. The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications, 2012.
8. Kowalski, Robin M., Limber, Susan P., Agatston, Patricia W. Cyber bullying: bullying in the digital age. -Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2008. — 218 p.
9. Olweus, Dan. Bullying at schools: What we know and what we can do. New York: Blackwell. — 1993. — 140 p.

Транслітерація

1. Malyshevskiy O.V. Propedevtyka informatsiinoi kultury uchniv na zaniattiakh z trudovoho navchannia i khudozhnoi pratsi: dys... kand. ped. nauk: 13.00.02 / Instytut pedahohiky APN Ukrainy. — К., 2007. — 315 s.
2. Mediakultura naseleennia Ukrainy: Inform. biul. Cherv. 2008 / Za red. L. A. Naidonovoi, O. T. Baryshpoltsia. — К., 2008. — 51 s.
3. Naidonova L.A. Humanizatsiia stosunkiv cherez podolannia tskuvannia v shkilnii spilnoti / Nauk. studii iz sots. ta polit. psykholohii: Zb. st. / APN Ukrainy, In-t sots. ta polit. psykholohii. -- К.: Milenium, 2007. - Vyp. 17(20). — S. 157–166.
4. Posibnyk dlia batkiv «Kiberbulinh ta doroslyi kontent: yak vberehty dytynu» [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu — <http://bezpeka.kyivstar.ua/materials/articles/article7>
5. Posibnyk pro bulinh «Bulinh u shkoli: shcho potribno znaty»/Bullying in Schools: What You Need to Know» [Elektronnyi resurs]/Pola Lanhana (Paul Langan) — Rezhym dostupu — <http://kazkarka.com/books/posibnyk-pro-bulinh>

6. Pshuk N.H., Pototska I.S., Belov O.O. Deiaki aspekty patomorfozu tsyrkuliarnykh depresyvykh rozladiv na suchasnomu etapi. – Zaporozhskiy medytsynskiy zhurnal. 2017. T. 19, № 3. S. 323-327.

7. Donegan R. Bullying and Кибербуллинг: history, statistics, law, prevention and analysis. The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications, 2012.

8. Kowalski, Robin M., Limber, Susan P., Agatston, Patricia W. Cyber bullying: bullying in the digital age. -Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2008. — 218 p.

9. Olweus, Dan. Bullying at schools: What we know and what we can do. New York: Blackwell. — 1993. — 140 p.

Потоцкая И.С., Рисинец Т.П., Лойко Л.С., Демяненко А.А.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ КИБЕРБУЛЛИНГА У СОВРЕМЕННЫХ ШКОЛЬНИКОВ

В статье описывается одна из самых острых проблем взаимодействия ребенка с интернетом как опасность столкновения с приступами, которые называют кибербуллинг. Кибербуллинг - это новейшая форма агрессии, которая предусматривает жестокие действия с целью досадить, навредить, унижить человека с использованием информационно-коммуникационных средств: мобильных телефонов, электронной почты, социальных сетей и тому подобное. Уже давно общение в интернет среде стало неотъемлемой частью жизни современного подростка. Проблема заключается в том, что это может нести в себе определенные опасности, о которых взрослый может и не подозревать. Данная тема является весьма актуальной и в наше время существует большая потребность в исследовании данного явления. Целью данного исследования является изучение психологических особенностей проявления кибербуллинга у современных школьников. В связи с отсутствием методов для исследования этого явления был создан авторский опросник причастности к кибербуллинга. В работе раскрыто психологическое содержание понятия, роли присущи ситуациям кибербуллинга, типы поведения преследователя, а также черты присущи преследователю, жертве и свидетелю кибербуллинга. В результатах исследования описываются результаты теоретико-эмпирических исследований психологических особенностей проявления кибербуллинга у современных школьников в зависимости от возраста и пола. В ходе исследования выявлено, что кибербуллинг как негативное явление чаще всего встречается среди учеников старших классов. Также эмпирически доказано различия в проявлениях кибербуллинга учеников в зависимости от их пола.

Ключевые слова: кибербуллинг, роли кибербуллинга, типы поведения агрессора, школьники, поведение преследователя, поведение жертвы, поведение свидетеля.

Pototska I.S., Rysynets T.P., Loiko L.S., Demianenko A.A.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF CYBERBULLYING EXPRESSION BETWEEN MODERN SCHOOL STUDENTS

One of the most difficult problems of the child's interaction with the Internet is the danger of collision with attacks, which are called cyberbullying. Cyberbullying is a new form of aggression which involves violent actions to harass, harm, humiliate the person using information and communication technologies: mobile phones, emails, social media, etc. Communication via Internet has already become an integral part in teenager's everyday life. The problem is that it can cause danger that an adult might not be even aware of. This is a very relevant topic and there is a great demand at this day of age to research this cause. The purpose of this research is to study psychological features of cyberbullying expression between modern school students. The author's questionnaire was created due to the lack of research methods of this cause. The study reveals the psychological content of the concept, the role inherent in situations of cyberbullying, the types of the persecutor's behavior as well as the features inherent to the persecutor, the victim and the witness of cyberbullying. As a result of the research the outcomes of theoretical and empirical studies of psychological features of cyberbullying expression between modern school students, which depends on age and sex, are described in this study. In the process of the research, it was discovered that cyberbullying as a negative cause is commonly met among high school students. There are also differences of cyberbullying expressions among students depending on their sex, which has been empirically improved.

Key words: *cyberbullying, role of cyberbullying, types of persecutor's behavior, school students, persecutor's behavior, victim's behavior, witness' behavior.*

Потоцька Ірина Сергіївна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри медичної психології та психіатрії з курсом післядипломної освіти Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова, м. Вінниця;

Рисинець Тетяна Петрівна – кандидат психологічних наук, асистент кафедри нормальної фізіології Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова, м. Вінниця;

Лойко Людмила Святославівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри нормальної фізіології Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова, м. Вінниця;

Дем'яненко Аліна Анатоліївна – студентка 4 курсу спеціальності медична психологія Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова, м. Вінниця.